

Utjecaj talijanskoga jezika na hrvatski leksik iz semnatičke sfere slatkiša i slastica

Ivanišević, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:597722>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ana Ivanišević

**UTJECAJ TALIJANSKOGA JEZIKA NA HRVATSKI
LEKSIK IZ SEMANTIČKE SFERE SLATKIŠA I
SLASTICA
(ZAVRŠNI RAD)**

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ana Ivanišević
0009083299

Utjecaj talijanskoga jezika na hrvatski
leksik iz semantičke sfere slatkiša i slastica

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željka Macan

Rijeka, 7. rujna 2023.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova Utjecaj talijanskoga jezika na hrvatski leksik u semantičkoj sferi slatkiša i slastica izradio/la samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Željke Macan.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Ana Ivanišević

Ana Ivanišević

1. Uvod	1
2. O jezičnome posuđivanju	2
3. Povijest hrvatsko-talijanskih jezičnih dodira	7
4. Leksičko posuđivanje	11
5. Fonološko posuđivanje	13
6. Morfološko posuđivanje	16
7. Semantičko posuđivanje	21
8. Ortografska razina posuđivanja	25
9. Građa i metodologija	27
10. Analiza i rasprava	28
10.1 Nazivi slatkiša i slastica.	30
10.2 Sastojci slatkiša i slastica	35
10.3 Postupci u pripremi kolača i slastica	40
10.4 Pribor koji se koristi u pripremi slatkiša i slastica	42
11. Zaključak	45
12. Literatura	46

SAŽETAK

Ovaj završni rad tematizira leksičko posuđivanje u hrvatskom jeziku s naglaskom na različite razine jezičnih dodira, no posebice na semantičkoj razini. Kroz primjere iz europskih jezika, analizira se utjecaj na hrvatski jezik, posebice se istražuje utjecaj talijanskog jezika na hrvatski, naročito na istočnoj obali Jadrana, s naglaskom na semantičku sferu slatkiša i slastica. Građu čine talijanizmi u hrvatskome standardnom jeziku koji se mogu uvrstiti u tu semantičku sferu ekscerpirani iz leksikografskoga izvora korištenoga za potrebe provedenoga istraživanja.

Ključne riječi: leksičko posuđivanje, jezični dodiri, semantička razina, talijanski jezik, hrvatski jezik, talijanizmi, semantička sfera, primarna razina adaptacije, slatkiši, slastice

SUMMARY

This undergraduate thesis addresses lexical borrowing in the Croatian language with an emphasis on various levels of linguistic influence, particularly on the semantic level. Through examples from European languages, it analyzes the impact on the Croatian language, with a specific focus on the influence of the Italian language on Croatian, especially along the eastern coast of the Adriatic. This analysis is particularly concentrated on the semantic field of sweets and confections. The material consists of Italianisms in the Croatian standard language that can be included in this semantic sphere, extracted from the lexicographical source used for the purposes of the conducted research.

Keywords: lexical borrowing, linguistic influences, semantic level, Italian language, Croatian language, Italianisms, semantic field, primary level of adaptation, sweets, confections.

1. UVOD

U ovome završnom radu izložiti ću temu leksičkog posuđivanja te ću šire pojasniti jezično posuđivanje i sve tipove istoga, počevši od fonološke razine pa sve do ortografske, semantičke, morfološke i sintaktičke razine. Za svaku od navedenih razina priložiti ću primjere iz europskih jezika koji su bili u dodiru s hrvatskim. Jezični dodiri između francuskoga i hrvatskoga jezika zamjetni su u semantičkim sferama prava, sudstva i uprave te književnosti, mode i kulinarstva, rusizmi na području kulturnoga posuđivanja, germanizmi u pojmovima kulturne nadgradnje i industrijske civilizacije – danas regionalizmi i profesionalizmi (*šteker*)...

Utjecaj je talijanskoga jezika na hrvatski prisutan od početaka hrvatske povijesti na istočnoj obali Jadrana, a jezični će dodiri između ovih dvaju jezika, s obzirom na samu temu ovoga rada, biti zasebno predstavljene u okviru njegova trećeg poglavlja. Nakon uvodnih se teorijskih dijelova rada donosi pregled hrvatsko – talijanskih jezičnih dodira kroz povijest. Središnji dio rada predstavlja analiza talijanizama koji pripadaju u semantičkoj sferi slatkiša i slastica, a pritom se slijedi metodologija primijenjena u znanstvenoj monografiji *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri* (Sočanac, 2004). Semantičkoj se sferi u ovome radu pristupa kao skupu leksema koji pripadaju izdvojenom području značenja i koji se kao leksički podsustav promatra u okviru leksičke semantike (usp. Macan, 2022: 411).

2. O JEZIČNOME POSUĐIVANJU

Filipović (1986: 26) naglašava kako lingvisti koji se bave proučavanjem jezika u kontaktu i lingvističkim posuđivanjem ističu tri osnovna elementa od kojih treba polaziti istraživanje: 1. Jezici su u kontaktu ili dodiru kada ih naizmjenično upotrebljava isti govornik ili govornici. Takav je govornik mjesto jezičnoga dodira.

2. Govornika koji izmjenično upotrebljava dva jezika zovemo bilingual, a takvu pojavu zovemo bilingualizmom.

3. Posljedicu te pojave da jedan govornik upotrebljava više od jednog jezika naziva se *interferencijom*.

Filipović (1986: 26) također smatra da se jezični dodir treba proučavati tako da se analiza ne ograniči samo na lingvističke elemente. Istraživanje jezičnog posuđivanja počinje od socioloških pojava koje dovode do jezičnih kontakata, uvjetovanih raznim društvenim i političkim prilikama, do lingvističkog nivoa na kojemu se proučavaju rezultati tih dodira sa stanovišta kontaktne lingvistike. Ni sama lingvistička ni sociološka analiza ne bi riješila sva pitanja koja se javljaju u proučavanju tog širokog područja. Prema Filipoviću (1986: 38), najjednostavniji oblik lingvističkog utjecaja jest onaj u kojem se jedan jednostavan element (riječ) X izvuče iz nekog jezika davaoca i upotrijebi u kontekstu drugog jezika, jezika primaoca. Prije nego se to dogodilo, taj je element pripadao leksiku jezika davaoca i pokazivao fonološke i morfološke strukture karakteristične za taj jezik. U kontekstu jezika primaoca te se osobine ili zadržavaju ili modificiraju u korist osobina tipičnih za strukturu jezika primaoca. Kad je element (riječ) X prešao iz jezika davaoca u jezik primalac ili je jezik primalac posudio element X od jezika davaoca, kažemo da je nastupila interferencija između jezika davaoca i jezika primaoca. Filipović (1986: 41) pojam interferencije objašnjava na sljedeći način:

svaki aspekt modela¹ može se prenijeti na repliku² ili se može zamijeniti nekim ekvivalentom jezika koji prima. Svaki aspekt koji se prenosi zovemo *importacija*, a svaki koji je zamijenjen ekvivalentom jezika primaoca zovemo *supstitucija*. (Haugen, 1956: 50). Nadalje, Filipović (1986: 36) spominje dva tipa interferencije: 1. Kad neki proizvod što su ga pronašli pripadnici jezične zajednice koji govore jednim jezikom preuzmu govornici drugog jezika, oni ga moraju imenovati, tj. nazvati nekom riječju. 2. Interferencija se javlja kad neki govornik želi uljepšati svoj govor pomodnim izrazima drugog jezika.

Filipović (1986: 50) razlikuje dva tipa jezičnog posuđivanja: 1. posredno posuđivanje koje se osniva se na posredniku preko kojega jezik davalac dolazi u dodir s jezikom primaocem. Taj posrednik može biti neki jezik, ali češće su to masovni mediji koji su mnogo efikasniji posrednici od nekog jezika. Ti posrednički mediji mogu biti a) pisana riječ (novine, tjednici, polumjesečnici, itd..) i b) govorena riječ (radio, film, televizija, kazalište, javna predavanja, razgovori, itd..). Ta osnovna osobina posrednog posuđivanja određuje način i opseg istraživanja jezičnih dodira u tom tipu posuđivanja. i 2. neposredno posuđivanje; ono se vrši bez posrednika, direktnim kontaktom govornika jezika davaoca s govornicima jezika primaoca. Taj se jezični kontakt javlja i realizira u bilingvalnom govorniku bez obzira na stupanj njegova vladanja jednim i drugim jezikom, tj. jezikom davaocem i jezikom primaocem. Jezik davalac je u toj situaciji dominantan jezik, jezik prestiža, jezik svakodnevnog sporazumijevanja između doseljenika i starosjedilaca, jezik administracije, jezik na kojemu se odvija cijela društvena djelatnost i veći dio života govornika jezika primaoca u sredini u kojoj žive, od školovanja do svakodnevnog zanimanja i ostalih aktivnosti.

¹ Prema Filipoviću (1986: 38) element – riječ – X kako ga izgovaraju govornici jezika davaoca zovemo model

² Prema Filipoviću (1986: 38) posuđen element kako ga izgovaraju govornici jezika primaoca zovemo replika

Thomason i Kaufman izradili su ljestvicu za različite stupnjeve i vrste posuđivanja.³

Tablica 1. Stupanj i značajke dodira

STUPANJ DODIRA	ZNAČAJKE DODIRA
1. povremeni dodiri	samo leksičko posuđivanje
2. nešto intenzivniji dodiri	neznatno struktorno posuđivanje (veznici i prilozima)
3. intenzivniji dodiri	nešto jače struktorno posuđivanje: adpozicije, derivacijski sufixi
4. jak kulturni pritisak	umjereno struktorno posuđivanje
5. veoma jak kulturni pritisak	jako struktorno posuđivanje

Sočanac (2005: 10) navodi kako govornici jednog jezika nikad nisu posve izolirani od govornika drugih jezika. Jezici su tijekom čitave povijesti dolazili u dodir zbog različitih čimbenika, kao što su migracije, teritorijalna osvajanja, trgovina, putovanja, kultura, obrazovanje i tehnološka dostignuća. Jezične promjene uvijek su rezultat specifičnih društvenih odnosa. Jezični dodiri mogu imati različite posljedice, koje se kreću od površinskoga leksičkog posuđivanja, preko strukturalnog posuđivanja, pa sve do stvaranja novih jezika i nestajanja postojećih. Leksičkom posuđivanju podložni su svi jezici, bilo da je riječ o kulturnom posuđivanju kojim se popunjavaju leksičke praznine u jeziku primaocu ili preuzimanju leksičkih elemenata koji u jeziku primaocu već postoje zbog neposrednih dodira između govornika različitih jezika. Kulturni se dodiri uglavnom ograničavaju na leksičko posuđivanje, dok međujezični utjecaji kod bliskog posuđivanja mogu biti mnogo dublji i zahvatiti fonologiju, morfologiju i

³ Ljestvica je preuzeta prema Dabo Degeneri (2007: 37).

sintaksu jezika primaoca. Dugotrajnom i čestom uporabom nekih posuđenica, svijest o njihovu stranom podrijetlu može potpuno nestati, što znači da će se takve riječi dalje razvijati kao domaće. S druge strane, treba napomenuti da neke strane riječi nikada ne steknu status posuđenica jer se u jeziku primaocu pojave samo zbog trenutačne potrebe i zatim nestanu. Temeljna inovacija podjela je na primarnu i sekundarnu adaptaciju do koje dolazi na većini jezičnih razina, a podrazumijeva kronološku i kvalitativnu komponentu. Filipović (1986: 57) primarne promjene objašnjava nestalne, bez obzira na kojoj se razini javljaju te uzrokuju varijante koje predstavljaju kompromisne replike. One odražavaju kontakte dvaju jezike koji nisu ni čvrsti ni stalni. U tom se periodu osjećaju utjecaji obaju jezika, jezika primaoca i jezika davaoca, pa otuda dolaze mnogobrojne varijante kompromisne replike. Sekundarne promjene Filipović navodi kao stalne i nepromjenljive. Pošto se replika – posuđenica integrirala u sustav jezika primaoca, rijetko podliježe promjenama. Ako se neka promjena i javi, ona je spora i uvijek u skladu s tendencijom razvoja jezika primaoca, te nema nikakve veze s jezikom davaocem. Hrvatski je jezik od najranijih vremena dolazio u dodir s drugim jezicima. Oni koji su naučili neki jezik, namjerno ili nenamjerno unose elemente stranog jezika u svoj prvi jezik. Naziv posuđivanje ne opisuje najtočnije ono što se u jeziku događa jer posuđeni naziv ostaje i u jeziku iz kojeg je posuđen, te taj jezik ne očekuje njegov povrat, npr. kada je hrvatski posudio riječ *tenis* iz engleskoga (engl. *tennis*), ta je riječ još uvijek ostala i u engleskome jeziku, te engleski ne očekuje njeno vraćanje. Stoga bi znanstveno ispravniji bio termin *primanje*, a umjesto naziva *posuđenica* ispravniji bi bio naziv *primljenica*, no u ovom ću se radu ipak držati uobičajenog nazivlja za koje se odlučuju i Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005: 206-207), koje razmatraju i predlažu prethodno navedene termine, iz tradicijskih razloga.

Razlozi jezičnoga posuđivanja mogu biti dvojaki:

Unutarjezični razlozi – tzv. rupe u sustavu tj. nemogućnost jezika da za potrebni pojam pronade odgovarajuću riječ. Primjeri za to brojni su nazivi za koje nije lako u hrvatskome jeziku pronaći odgovarajući naziv (npr. *spam* – neželjena poruka, *hardware* – računalna oprema, očvrsje, strojna oprema, *styling* – konačno likovno oblikovanje neke osobe ili stvari, *back stage* – prostor iza pozornice, zakulisje). Često se nova riječ preuzima zajedno s novim pojmom, zato mnogi genetski nesrodni jezici imaju slične riječi za iste pojmove (npr. *automobil*, *kava*, *telefon*, *televizor*). (Frančić, Hudeček i Mihaljević, 2005: 206)

Izvanjezični razlozi – brojne političke, kulturne, znanstveno-tehničke veze ili izravan zemljopisni dodir dvaju jezičnih područja. Tu treba posebno spomenuti i jezičnu modu i snobizam, želju pojedinca da bude drukčiji od ostalih, da pokaže šire jezično znanje, poznavanje stranih jezika itd. Tako se npr. u hrvatskome sve češće susreće engleska riječ *stage* (rijetko *stejdž*), koja se najčešće ne prilagođava ni na pravopisnoj razini, umjesto istoznačne hrvatske riječi *pozornica* ili *luzer* umjesto *gubitnik*. (Frančić, Hudeček i Mihaljević, 2005: 207)

Kao reakcija na jezično posuđivanje javlja se **jezični purizam**. Proces leksičkog posuđivanja u načelu prate dvije suprotstavljene tendencije: potreba da se imenuje novi pojam i otpor prema posuđenoj stranoj riječi. Ovdje nastupa jezični purizam, točnije zaštitnički purizam, odnosno onaj koji teži zaštititi jezika od mogućih i stvarnih vanjskih i unutrašnjih utjecaja i javlja se kao reakcija na jezično posuđivanje. (Turk, 2013: 100). Pojam jezičnog purizma često se upotrebljava u negativnom značenju, međutim purizam kao pozitivan odnos prema jeziku i njegovu identitetu vodi računa o logici jezičnog razvoja, o potrebi jezičnog normiranja koja uzima u obzir činjenicu da je jezik dinamičan sustav koji se mijenja i prilagođuje potrebama koje se pred njega stavljaju u skladu sa svojim unutarnjim zakonitostima. Jezični je purizam u hrvatskom jeziku u prvome redu pozitivno nastojanje koje je tijekom duge i teške prošlosti hrvatskog

naroda i jezika uspjelo sačuvati hrvatski jezični identitet (Frančić, Hudeček, Mihaljević, 2005: 190)

3. POVIJEST HRVATSKO – TALIJANSKIH JEZIČNIH DODIRA

Uzevši u obzir bogatu i kompleksnu povijest Europe, isprepletenost jezika je neizbježna. Redovitim pomicanjem granica susjednih država došlo je do snažne isprepletenosti jezika. U proučavanju hrvatsko – romanskih jezičnih dodira veliku važnost ima primorska Hrvatska, u kojoj su ti dodiri trajali od najranijeg razdoblja naseljavanja Slavena, dok je kontinentalna Hrvatska bila samo posredno izložena romanskim utjecajima znatno slabijeg intenziteta. (Sočanac, 2004: 50) Dolaskom na Jadran, Slaveni dolaze u dodir s autohtonim romanskim stanovništvom koje je živjelo u primorskim gradovima. Romansko stanovništvo bavilo se pomorstvom i ribarstvom te Hrvati od njih preuzimaju velik broj termina vezanih uz ova područja. Hrvati koji su se naselili izvan gradova nastavljaju živjeti tradicionalno, baviti se zemljoradnjom i stočarstvom. (Sočanac, 2004: 60)

Zanimljiv je također odnos hrvatskih prema romanskim ženskim imenima u dalmatinskim gradovima. Hrvatski jezik postupno je ulazio u romanske gradove putem ženidbenih veza pripadnika romanskih obitelji s Hrvaticama već od 10. stoljeća. (Jakić – Cestarić, 1974: 332). U Zadru, na primjer, osobna ženska imena u 10. stoljeću mogu imati četiri ishodišta: 1. bizantsko (Teodora), 2. općekršćansko biblijsko (Maria, Anna), 3. romansko (Desidana) i 4. hrvatsko (Dobroša, Milica). Hrvatska ženska imena govore o susjedstvu hrvatske države i o ulasku Hrvata u grad. (Jakić-Cestarić, 1974: 332)

Raširenost talijanizama, kroz Istru i Kvarner i Dalmaciju, zasigurno se može najviše povezati s političkim isprepletenostima Italije i Hrvatske kroz povijest.

Hrvatski je od samih početaka bio u dodiru s različitim romanskim jezicima, godine 59. p.n.e. Cezar dobiva na upravu provinciju Galiju, kojoj je pridodan Ilirik. Rimski Ilirik obuhvaćao je područje od rijeke Raše u Istri do rijeke Mati u Albaniji i dijelio se u tri konventa sa sjedištima u Skradinu, Saloni i Naroni (Vid kod Metkovića). S vremenom, rimski su se građani počeli naseljavati u nekim ilirskim gradovima koji dobivaju status municipija sa svim pravima što su ih imali u Rimskom Carstvu. Tako su se ilirske provincije društveno i kulturno sve potpunije uključivale u rimski svijet (Sočanac, 2004: 51) i možemo pretpostaviti da je do prvih jezičnih dodira došlo već 59. p.n.e.

Poslije pada Zapadnog Rimskog Carstva, Istra dolazi pod vlast Bizanta, pod kojom ostaje sve do 788. Aachenskim mirom 812. godine priznata su franačka osvajanja u Istri i Hrvatskoj, a Bizantu je potvrđen posjed Venecije i Dalmacije. Počevši od 10. stoljeća, veliki dijelovi Istre postaju opustošeni zbog rata i bolesti. Istarski gradovi bili su centri političke i gospodarske moći i prostor romanskog etničkog sloja, dok je hrvatski etnos obilježavao seosko zaleđe kontinentalne Istre. Opseg bizantske Dalmacije uključuje romanske gradove na obali: Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor, te tri grada na otočju: Krk, Osor i Rab. Budući da su bili prostorno odvojeni, povezivali su ih samo morski putevi, a politički spajao samo pojam bizantske vlasti i njezina upravnog ustrojstva. (Sočanac, 2004: 50-60)

Politička previranja i sukobi nastavili su se kroz godine te su krajem 1918. talijanske snage, sukladno Londonskom ugovoru, zauzele Istru, Rijeku i veći dio Dalmacije. 1920. počinje talijanizacija Istre, 13. srpnja u Puli zapaljen je Narodni dom u kojemu su se skupljala i djelovala hrvatska kulturna društva, zabranjeno je korištenje hrvatskog jezika, provođene su pljenidbe i materijalno se oštećivalo na razne načine. Usporedno je počelo i zlostavljanje i progon hrvatskih intelektualaca, posebice učitelja i svećenika. Hrvatske škole su zatvorene, prezimena su potalijančena te je hrvatski identitet gotovo potpuno ugušen. Rijeka

je 1918. zauzeta zajedno s područjem Sušaka te grad u rujnu 1919. vrlo kratko preuzima Gabrielle D'Annunzio do „krvavog Božića“ 1920. godine. Slobodna Država Rijeka uspostavljena je 30. prosinca 1920. godine, kada je Rapallskim mirovnim sporazumom Italiji uz Istru pripao Zadar i otoci Lastovo, Cres i Lošinj. Novopečenu neovisnost Rijeka nije uspjela zadržati te ponovno pada pod vlast Italije kada je anektirana u siječnju 1924. godine.

Isprepletenost Hrvatske i Italije i turbulentno političko pitanje neminovno rezultira miješanjem naroda, pa tako i jezika. Logičnim je stoga zaključak da govorenje dvaju različitih jezika simultano rezultira posuđivanjem riječi iz jednoga u drugi, a budući da je hrvatski jezik bio formalno zabranjen, talijanizmi su i danas vrlo rašireni i prisutni u dijalektima Istre i Kvarnera. Talijanski i hrvatski jezični dodiri bili su veoma intenzivni, što je rezultiralo jakim strukturnim posuđivanjem.

Talijanski utjecaj na hrvatski jezik očituje se u nizu semantičkih sfera, što dodatno potvrđuje njegovu duboku integraciju u hrvatski kao jezik primalac. Proteže se na različite semantičke sfere, uključujući modu, kulinarstvo, glazbu, arhitekturu i umjetnost. U području mode, izrazi poput *alta moda*, *pantalone*, *dizajn* i *pelerina* često se koriste, dok glazbena industrija koristi izraze poput *soprano*, *končerto*, *opera* i *sonata*. U arhitekturi se koriste termini kao *palazzo*, *lođa*, *freska* i *villa*. U umjetnosti, talijanski izrazi poput *renesansa*, *artista*, i *skulptura* često se koriste kako bi se opisivali različiti umjetnički pojmovi, dok talijanski izrazi vezani za hranu i piće, poput *pasta*, *pizza*, *risotto* i *espresso*, obogaćuju gastronomski vokabular.

Navedeni talijanizmi integrirani su u hrvatski jezik na standardnoj razini, no utjecaj je talijanskoga jezika na hrvatski zamjetan i na supstandardnoj razini. Velić (2019: 429) se bavio proučavanjem talijanizama na supstadardnoj razini; objašnjava kako se većina talijanizama odnosila na kuću ili dom: *šuvit*, *kredenca*, *lavandin*, voće i povrće: *biža*, *kaula*, *pomidora* te na odjeću i obuću: *kotul*,

mudante, rabatinke. Bezić (2016: 41-44) na supstandardnoj razini analizira talijanizme u splitskom govoru koji označavaju ljudske osobine i značajke, odnosno fizička obilježja, karakterne osobine, raspoloženja, osjećaje, stanja, ponašanja te tipove ljudi. U okviru toga rada predstavlja sljedeće supstandardne talijanizme: *arlekinavan* 'koji se čudno ponaša i oblači', *beštimađur* 'psovač', *bevađur* 'pijanica', *brontulon* 'gundalo.'

Predmetom analize provedene u okviru ovoga rada bit će talijanizmi iz semantičke sfere slatkiša i slastica u hrvatskome standardnom jeziku. Ova integracija talijanskog leksičkog materijala u hrvatski jezik svjedoči o bogatom povijesnom i kulturnom kontaktu između tih dvaju jezika te o njihovoj međusobnoj interakciji i obogaćivanju.

U nastavku se donose odabrani primjeri talijanizama (Sočanac, 2004: 261-294) koji se i danas mogu čuti u svakodnevnom govoru žitelja Istre, Kvarnera i Dalmacije, a pripadaju različitim semantičkim sferama.

ponistra, poneštra < tal. *finestra* ('prozor')

abadati < tal. *abbadare* ('obraćati pozornost *na koga* ili *što*')

bagatela < tal. *bagatella* ('sitnica', 'beznačajan iznos')

banjati se < tal. *bagnare* ('kupati se')

bonaca < tal. *bonaccia, bonazza* ('tišina na moru')

njoki < tal. *gnocchi* ('vrsta tjestenine')

makina < tal. *macchina* ('stroj')

parlati < tal. *parlare* ('pričati')

oštarija < tal. *osteria* ('krčma', 'gostionica')

pomidor < tal. *pomodoro*, *pomi d'oro* ('rajčica')

4. LEKSIČKO POSUĐIVANJE

Leksičko je posuđivanje najčešći i najlakši oblik jezičnog posuđivanja. Strane se riječi posuđuju iz različitih razloga. Najčešće se posuđuje iz potrebe da se imenuju novi pojmovi, zajedno s novim predmetima i idejama. Tako su se u europskim jezicima proširile riječi kao što je *whisky* iz škotskoga, iz turskoga *yoghurt* u engleski *yogurt*, francuski *yogourt*, hrvatski *jogurt*, njemački *Joghurt*, ruski *йогурт*, talijanski *yogurt* itd, iz finskoga *sauna* u engleski *sauna*, francuski *sauna*, hrvatski *sauna*, njemački *Sauna*, ruski *сауна*, talijanski *sauna* itd. U hrvatskoj se literaturi posuđenice preuzete iz potrebe nazivaju *denotativne posuđenice*, *potrebne posuđenice* ili *kulturne posuđenice*. (Turk, 2013: 36)

Jedan od razloga posuđivanja je ugled jezika u nekom razdoblju. Poznato je da je talijanski jezik u doba renesanse slovio kao prestižan jezik i utjecao je na mnoge druge jezike. U XVII. i XVIII. stoljeću europski su jezici posuđivali od klasičnih jezika. Francuski je imao status prestižnog jezika u XIX. i prvoj polovici XX. stoljeća, a tu je ulogu u XX. stoljeću preuzeo engleski. Posuđenice čija je uporaba posljedica ugledanja u neki drugi jezični sustav, a koje su više-manje preslike već postojećih riječi u jeziku primaocu, u hrvatskoj se literaturi nazivaju *konotativne posuđenice*, *posuđenice iz luksuza* (*emprutus de luxe*) ili *temeljne posuđenice*. (Turk, 2013: 34)

Trask (2005: 256) navodi primjere francuskih riječi koje su potisnule iz uporabe engleske istoznačnice nakon normanskih pohoda na Englesku kada je normanski francuski bio ugledniji od engleskoga, npr. riječ *army* potisnula je izvorno englesku riječ *here*, *face* riječ *andwlita* itd. Razlozi za leksičko posuđivanje i njegov opseg ovise o različitim društvenim čimbenicima i kontaktnim

situacijama. Kad govornici nisu u neposrednom dodiru, leksičko je posuđivanje pretežito motivirano potrebom za imenovanjem novih pojmova, bilo da je riječ o stvarima, osobama, pojavama, mjestima i sl. U takvom se posuđivanju popunjavaju leksičke praznine ili uvode istančanije razlike u značenju koje ne postoje u domaćim riječima (Winford, 2003: 38). Primjerice posuđenica *intervju* (engl. *interview*) ima u hrvatskome jeziku značenjsku razliku u odnosu na domaću riječ *razgovor*; intervju jest razgovor, ali ne svaki ili bilo koji razgovor, već onaj koji ima za svrhu prikupljanje podataka.

U slučajevima ujednačenog bilingvilizma, razlozi su leksičkog posuđivanja složeniji. Leksičko posuđivanje ovisi o intenzitetu dodira i kulturnom pritisku. Intenzitet dodira obuhvaća društveno-političke i demografske odnose, trajanje kontakta i stupanj dvojezičnosti (Turk, 2013: 34). Osim ovih izvanjezičnih čimbenika, za leksičko posuđivanje važni su i unutarjezični čimbenici. Osim već spomenutih potreba za popunjavanjem leksičkih praznina i preciziranjem dodatnih značenjskih razlika, od unutarjezičnih čimbenika treba spomenuti i nisku učestalost nekih riječi. Riječi s manjom uporabnom učestalošću podliježu zaboravu i zamjeni, a zamijeniti se mogu jezičnim posuđivanjem. Potreba za sinonimima također potiče jezično posuđivanje jer sinonimski parovi omogućuju izbor i funkcionalno raslojavanje u leksiku. (Turk, 2013: 35)

5. FONOLOŠKO POSUĐIVANJE

Posuđenice koje dvojezični govornici unose u jezik primalac mogu sadržavati strane foneme. Razlike između fonološkog sustava jezika davaoca i jezika primaoca uklanjaju se fonološkom prilagodbom posuđenica. Ta se prilagodba odvija tako da se strani fonem zamijeni fonemom jezika primaoca na osnovi sličnosti. Taj je proces poznat kao *fonemska supstitucija*. (Filipović, 1986: 68) Supstitucija ne dovodi ni do kakvih strukturnih promjena u jeziku primaocu. Strani su fonološki uzroci (struktura sloga) također podložni prilagodbi i mijenjaju se u skladu s fonotaktičkim pravilima jezika primaoca. Te su promjene poznate kao *redistribucija fonema*. Neki lingvisti govore o tome da u određenim okolnostima u kojima postoji raširen i intimniji dodir unutar dviju jezičnih zajednica, jezik primalac može zajedno s preuzetim riječima primiti i strane foneme. Ta je pojava poznata pod nazivom *importacija fonema* (Filipović, 1986: 77). Rezultat toga su promjene u inventaru fonema pojedinoga jezika. O postojanju fonemske importacije iznesena su različita mišljenja. Hans Vogt (Filipović, 1986: 79) smatra da je jezik primalac sposoban primiti samo ograničen broj strukturnih inovacija. Einar Haugen (1953: 388) je na temelju istraživanja norveških dijalekata u SAD-u utvrdio da prva generacija doseljenika provodi fonemsku supstituciju, a tek treća generacija provodi importaciju. Andre Martinet (Filipović, 1986: 79) primjećuje da je otpor prema novom elementu manji ako taj element odgovara praznom mjestu u sustavu. Rudolf Filipović ističe (1986: 79-85):

1. Importacija fonema nije nekontrolirana i potpuno slobodna.
2. Importacija fonema je fonetski uvjetovana.
3. Postoje i drugi određeni uvjeti pod kojima se provodi i njih treba posebno odrediti za svaki pojedini slučaj.

Analiza fonološke adaptacije (transfonemizacije) započinje usporedbom fonoloških sustava jezika u dodiru i utvrđivanjem sličnosti i razlika među

pojedinačnim fonemima koji karakteriziraju proučavane jezike. Neki su fonemi tim jezicima zajednički te se može smatrati da su po svojim osnovnim svojstvima jednaki; drugi su svojim opisom slični, ali ne i jednaki, a neki su potpuno različiti. Na temelju usporedbe fonema u jeziku primaocu s onima u jeziku davaocu dolazi se do triju osnovnih skupina, koje određuju i tipove adaptacije:

1. fonemi koji su podudarni u oba jezika prolaze proces **nulte transfonemizacije**,
2. fonemi koji su međusobno slični, ali se razlikuju po nekim svojstvima prolaze proces **djelomične ili kompromisne transfonemizacije**,
3. fonemi jezika davaoca za koje ne postoje ekvivalenti u jeziku primaocu prolaze proces **slobodne transfonemizacije**. (Filipović, 1986: 72)

Fonemi prve skupine (u nultoj transfonemizaciji) bez poteškoća ulaze u jezik primalac, dok se fonemi druge skupine (kompromisna transfonemizacija) zamjenjuju najbližim odgovarajućim domaćim ekvivalentima. Najveće poteškoće javljaju se kod fonema treće skupine koji nemaju odgovarajućih ekvivalenata u hrvatskome kao ciljnomu jeziku te se moraju zamijeniti nekim od postojećih domaćih fonema prema različitim načelima. (Sočanac, 2005: 11). Odabrani primjeri u nastavku navode se prema Sočanac (2004: 31-51).

1. Primjeri nulte transfonemizacije:

tal. *banca* > hrv. *banka*

tal. *influenza* > hrv. *influenca*

tal. gondola > hrv. *gondola*

tal. fontana > hrv. *fontana*

tal. gnocchi > hrv. *njoki*

2. Primjeri djelomične ili kompromisne tranfonemizacije

tal. *abbandonare* > hrv. *abandonati*

tal. *bozza* > hrv. *boca*

tal. *barocco* > hrv. *barok*

tal. *cassa* > hrv. *kasa*

3. Primjeri slobodne transfonemizacije

eng. canyon > hrv. *kanjon*

eng. pyjamas > hrv. *pidžama*

eng. Yorkshire > hrv. *jorkšir* (ac)

eng. nylon > hrv. *najlon*

eng. cowboy > hrv. *kauboj*

Kao primjeri slobodne transfonemizacije odabrani su oni podrijetlom iz engleskog jezika jer talijanski samoglasnici uglavnom imaju ekvivalente u hrvatskom i ne podliježu slobodnoj transfonemizaciji. (Sočanac, 2005: 31)

6. MORFOLOŠKO POSUĐIVANJE

Proučavatelji jezičnih dodira izražavaju različita stajališta o pitanjima morfološkog posuđivanja. Ti se stavovi iznose u rasponu od toga da se morfološki elementi ne mogu prenositi iz jednog jezika u drugi do stavova da je u određenim uvjetima ograničeno morfološko posuđivanje ipak moguće. Neintegrirani morfemi kao što su označitelji diskursa i uzvici mogu se neograničeno prenositi iz jednog jezika u drugi (Weinreich, 1968: 33-35). Posuđivanje nastavaka nije moguće jer deklinacija i konjugacija čine zatvoren i rezistentan sustav, a izolirani slučajevi tek neznatno modificiraju strukturu jezika primaoca. (Deroy, 1956: 85-87) I drugi se jezikoslovci, poput Romana Jakobsona, Edwarda Sapira, Jeana Aitchinsona, slažu u tome, ali navode mogućnosti primanja stranih morfoloških elemenata pod uvjetom da odgovaraju razvojnim mogućnostima jezika primaoca. (Dabo-Denegri, 2007: 44) Novija istraživanja donekle modificiraju stavove o morfološkom posuđivanju. Tako Sara Thomason (2001: 65-70) tvrdi da u slučajevima izrazito intenzivnih dodira dolazi i do strukturnog posuđivanja pa se primjerice fleksijski morfološki tipovi mogu zamijeniti aglutinativnim tipom i obrnuto, a može doći i do dodavanja ili gubitka određenih morfoloških kategorija. Istraživanja velikog broja jezika pokazala su da u intenzivnim dodirima dolazi do zajedničkih promjena i u genetski različitim jezicima. Primjer za to su različiti balkanski jezici u kojima je došlo do gubitka infinitiva i uporabe postponiranog člana. Mogućnost preuzimanja stranog morfema u specifičnim uvjetima potvrđuju i istraživanja Augusta Kovačeca (1967: 101–103) koji je na primjerima hrvatsko-istro-rumunjske dvojezičnosti utvrdio da se mogu posuđivati ne samo strani morfemi, već se i domaći mogu strukturirati po njihovu uzoru, ali se jednako tako mogu stvarati nove morfosintaktičke kategorije. Kao posljedice stoljetnog dodira u dvojezičnoj istrorumunjskoj-hrvatskoj zajednici ta su se dva jezika međusobno prilagođavala zbog jezične ekonomije u stalnoj potrebi prelaženja iz jednog jezika u drugi. Istrorumunjski je primio dosta slavenskih

morfoloških elemenata: neke oblične morfeme, razlikovanje plurala, razvoj glagolskog vida kao gramatičke kategorije i gubljenje konjunktiva. (Turk, 2013: 40)

Analiza posuđenica na morfološkoj razini započinje od osnovnog oblika riječi. U procesu morfološke adaptacije morfemi jezika davaoca usklađuju se morfološkim sustavom jezika primaoca. To se usklađivanje odnosi najprije na osnovni oblik posuđenice bez obzira na to kojoj vrsti riječi pripada, a zatim na morfološke kategorije. Morfološka adaptacija (transmorfemizacija) zasnovana je na pretpostavci da riječ može biti sastavljena od slobodnog i vezanog morfema, pri čemu vezani morfem može biti nulti, što znači da sam slobodni morfem čini riječ. Polazeći od morfološke strukturne replike, dolazi se do sljedećih triju tipova primarne adaptacije (Sočanac, 2005: 13):

1. nulta transmorfemizacija (slobodni morfem + nulti vezani morfem),
2. kompromisna transmorfemizacija (slobodni morfem + strani vezani morfem),
3. potpuna transmorfemizacija (slobodni morfem + domaći vezani morfem).

Nultoj transmorfemizaciji pripadaju posuđenice poput:

mađ. *gomb* > hrv. *gumb*

njem. *Ziel* > hrv. *cilj*

fr. *écran* > hrv. *ekran*

eng. *chat* > hrv. (*chat*)

U nekim jezicima, kao što je talijanski, taj tip transmorfemizacije nije zastupljen jer imenice, kao najčešća kategorija među posuđenicama, gotovo uvijek imaju karakterističan nastavak koji ujedno označava rod.

Primjeri kompromisne transmorfemizacije su:

tal. *biennale* > hrv. *bijenale*

tal. *contessa* > hrv. *kontesa*

tal. *pianino* > hrv. *pijanino*

tal. *bagatella* > hrv. *bagatela*

tal. *operetta* > hrv. *opereta*

Treba napomenuti da neke posuđenice uvijek ostanu na tome stupnju, a čestom uporabom većeg broja posuđenica istoga tipa nastaje mogućnost importacije stranih sufiksa koji tako mogu postati produktivnima u jeziku primaocu. Potpunom transmorfemizacijom strana riječ dobiva status posuđenice koja je potpuno integrirana u morfološki sustav jezika primaoca (Sočanac, 2004: 155):

tal. *sonetto* > hrv. *sonet*

tal. *aquarello* > hrv. *akvarel*

tal. *barocco* < hrv. *barok*

tal. *bancario* > hrv. *bankar*

Glagoli u fazi primarne adaptacije dobivaju infinitivni nastavak kao osnovni uvjet za integriranje u sustav jezika primaoca. Potvrđuju to i primjeri koji se donose u nastavku (Sočanac, 2004: 165):

tal. *ciaccolare* > hrv. *ćakulati*

tal. *tradire* > hrv. *tradiškati*

tal. *concludere* > hrv. *konkluditi*

tal. pretendere > hrv. *pretendit*

Tijekom adaptacije često dolazi do određivanja glagolskog vida posuđenice. U fazi primarne adaptacije glagolske posuđenice ostaju aspektno neoznačene ili ambivalentne, te se vid određuje kontekstom. Označavanje glagolskog vida pomoću prefiksa, infiksa i sufiksa pripada sekundarnoj adaptaciji (Sočanac, 2005: 14):

tal. ballare > hrv. *balati* > *pobalati, zabalati*

njem. farben > hrv. *farbati* > *zafarbati, pofarbati*

Analizi pridjevskih posuđenica također treba pristupiti sa stajališta primarne i sekundarne adaptacije. U nekim od analiziranih jezika davaoca, pridjevi su nepromjenjivi u rodu, broju i padežu (engleski), u nekima se mijenjaju u broju i padežu (talijanski, francuski), a u drugima u rodu, broju i padežu (ruski, njemački). U većini jezika, pridjevske se posuđenice adaptiraju prema kompromisnoj ili potpunoj transmorfemizaciji, a njihova prilagodba često prelazi i u fazu sekundarne adaptacije. (Sočanac, 2005: 14)

Kada govorimo o talijanskom jeziku, većina pridjevskih talijanizama pripada visokom registru i „učenom jeziku“ te se nerijetko radi o nazivlju s područja glazbe i umjetnosti. Ti se pridjevi procesom potpune transmorfemizacije prilagođavaju sustavu jezika primaoca, a potvrdu tomu pružaju i primjeri koji se donose u nastavku. (Sočanac, 2004: 168)

tal. ampoloso > hrv. *ampolozan*

tal. febbre > hrv. *febrilan*

tal. cantabile > hrv. *kantabilan*

tal. concettoso > hrv. *končetozan*

tal. caricaturale > hrv. *karikaturalan*

Nultoj transmorfemizaciji pripadaju pridjevske posuđenice poput:

njem. *fesch* > hrv. *feš*

fr. *blond* > hrv. *blond*

eng. *fair* > hrv. *fer*

Fazi kompromisne adaptacije pripadaju pridjevi koji sadržavaju strani vezani morfem, a u hrvatskom se ponašaju kao nepromjenjiva vrsta riječi bez oznake roda, broja i padeža

tal. *solo* > hrv. *solo*

njem. *sicher* > hrv. *ziher*

Potpunoj transfonemizaciji pripadaju na primjer:

tal. *febbre* > hrv. *febrilan*

fr. *léger* > hrv. *ležeran*

Sekundarnoj adaptaciji ponajviše pripadaju pridjevi izvedenih od drugih vrsta riječi, najčešće imenica (Sočanac, 2005: 15):

fr. *paysage* > hrv. I. *pejzaž* > II. *pejzažni*

eng. *record* > hrv. I. *rekord* > II. *rekordan*

U toj fazi česta je i tvorba posvojnih pridjeva od imeničkih posuđenica:

njem. *Fräulein* > hrv. I. *frajla* > II. *frajlin*

eng. lord > hrv. I. *lord* > II. *lordov*.

7. SEMANTIČKO POSUĐIVANJE

Rezultati su semantičkoga posuđivanja leksičke jedinice koje se tradicionalno nazivaju semantičkim posuđenicama. Unatoč tome što u njihovu poimanju u teoriji jezičnoga posuđivanja nema većih odstupanja i što se njihovo određenje može svesti na to da su one jedan od tipova prevedenica u kojima se pod utjecajem stranog jezika za novo označeno uzima označitelj iz inventara leksema jezika primaoca, problematika je semantičkih posuđenica složena i otvara mnoga pitanja. Rudolf Filipović (1986: 156) ističe da još nije riješeno što se zapravo događa u procesu semantičkog posuđivanja i navodi tvrdnju Thomasa E. Hoepa koji kaže da se u analizi semantičkog posuđivanja u pojedinostima javljaju i problemi i nesuglasja kod različitih autora. To se osobito očituje kada se želi uspostaviti tipologija semantičke interferencije među jezicima. Stephen Ullmann (1957: 207), pišući o povijesti semantike, navodi semantičko posuđivanje kao jedan od uzroka promjene značenja. Isti autor u knjizi *Semantics* (1962: 156) govoreći o polisemiji i njezinim izvorima, spominje semantičko posuđivanje kao promjenu značenja već postojeće riječi pod utjecajem jezika-uzora. Rudolf Filipović (1986: 153) semantičko posuđivanje određuje kao „transfer značenja iz jezika davaoca na neku već postojeću domaću riječ u jeziku primaocu.“ U tom smislu semantičko posuđivanje shvaća većina autora koji su se bavili jezičnim posuđivanjem: Betz (1949), Deroy (1956), Schumann (1956), Weinreich (1963), Muljačić (1968), Haugen (1972), Rammelmeyer (1975), Cartensen (1979), Wells (1985), Vienreck (1986), Babić (1990), Muhvić-Dimanovski (1992), Sočanac (2004), Dabo-Denegri (2007) i dr.

S obzirom na činjenicu da je leksičko posuđivanje, bilo ono vidljivo kao što su različiti tipovi posuđenica ili prikriveno kao što su različiti tipovi prevedenica, u načelu uvijek pokrenuto potrebom za imenovanjem novih pojmova, pretežiti dio leksičkih posuđenica i prevedenica predstavlja istodobno i semantičko bogaćenje. Od toga se izuzimaju *posuđenice iz luksuza* ili *konotativne posuđenice* i „nepotrebne“ prevedenice, uz koje postoje domaće riječi. Smatra se da je semantičko posuđivanje sastavni dio jezičnog posuđivanja općenito i da ga treba promatrati u okviru širem od onoga u koji se smještaju samo semantičke posuđenice. (Turk, 2013: 43)

Cilj analize na semantičkoj razini je pokazati kako posuđenice tijekom integracije u sustav jezika primaoca formiraju značenje, do kakvih promjena pritom dolazi i zašto, te kako se značenje posuđenica odnosi prema značenju modela u jeziku davaocu. Promjene opsega značenja mogu se svrstati u 3 kategorije:

1. opseg starog značenja ostaje nepromijenjen,
2. novo je značenje suženo u usporedbi sa starim,
3. novo je značenje prošireno u usporedbi sa starim.

Pri tome dvije vrste semantičkih odnosa pripadaju primarnoj, a treća sekundarnoj adaptaciji. U fazi primarne adaptacije broj značenja modela se zadržava (nulta adaptacija) ili dolazi do suženja broja ili polja značenja što se može prikazati na sljedeći način:

I. PRIMARNA SEMANTIČKA ADAPTACIJA

1. nulta adaptacija,
2. suženje broja značenja,
3. suženje polja značenja.

Pri nultoj adaptaciji zadržava se isto značenje/značenja modela, pri čemu se najčešće radi o terminima čija su značenja točno definirana. Najnoviji anglicizmi

često pripadaju toj skupini jer se radi o neologizmima koji još nisu stigli razviti širi opseg značenja ni u samom jeziku davaocu. (Sočanac, 2005: 15-16)

Među takvim primjerima (donose se prema Sočanac, 2004) mogu se navesti:

belkanto < tal. *belcanto* 'pjevanje koje odgovara tradicionalnim kanconima koji zahtijevaju dobru intonaciju, izražajnost i virtuoznost izvedbe',

rinfuza < tal. *rinfusa* 'roba bez ambalaže, u „rasutom“ stanju, otvorena roba',

akvarelist < tal. *acquarellista* 'slikar akvarela',

sfumato < tal. *sfumato* 'slika blagih prijelaza tonova',

kolonat < tal. *colonnato* 'red stupova povezanih lukovima, trijem sa stupovljem'.

Suženje broja značenja najčešća je promjena u procesu semantičke adaptacije i pojavljuje se u velikom broju primjera: (Sočanac, 2004: 205)

Talijanizam *bjanko* od talijanskog *bianco* ima 17 značenja izvedenih iz osnovnog značenja 'bijela boja'. U hrvatski je preuzeto značenje 'mjenica samo s potpisom, nevezana uz svotu niti rok'.

Talijanizam *baldacchino* *baldahin* od talijanskog ima četiri značenja, od kojih su preuzeta dva '„nebo, nebica“ koje se nosi u crkvenim procesijama' i (2#) 'svečani pokrov nad prijestoljem, nosiljkom, krevetom, itd., obično od skupocjene tkanine'.

Leksem *Besteck* u njemačkom označava 'pribor za jelo' i 'kirurški pribor'; u hrvatski je preuzeto samo prvo značenje.

Talijanizam *balet* od talijanskog *baletto* ima četiri značenja od kojih je preuzeto drugo (2#) 'umjetnički ples uz glazbu' i treće (3#) 'baletni ansambl'.

Talijanizam *kapela* od talijanskog *capella* ima četiri značenja, od kojih su preuzeta dva: (1#) 'mala crkva ili mali izdvojeni prostor s jednim oltarom' i (4#) 'crkveni zbor, polifona vokalna glazba bez instrumentalne pratnje'.

Suženje polja značenja mnogo je rjeđe, no može se naći pokoji primjer koji se ovdje donosi prema Sočanac (2004: 209):

Talijanizam *kancona* od talijanskog *canzone* označava 'pjesmu' dok je u hrvatski preuzeta u značenju 'popijevka u talijanskom stilu'

Talijanizam *bagatela* od talijanskog *bagatella* preuzeta je u značenju (1#) 'sitnica, malenkost'; to je značenje i dalje suženo, te se često koristi za beznačajan iznos

Talijanizam *pastozan* od talijanskog *pastoso* znači (#1, 2) 'mek'; u hrvatskom se koristi u suženom značenju 'slikan u debelim naslagama kako bi se dobio što plastičniji izgled'

Za proširenje značenja potrebna su dva osnovna uvjeta: potpuna integracija posuđenice u sustav jezika primaoca i njezina slobodna uporaba u sklopu tog jezika (Filipović 1986: 169). U fazi sekundarne adaptacije posuđenica gubi na preciznosti, a dobiva na širini značenja. Sekundarne promjene na toj razini mogu se pokazati na sljedeći način:

II. Sekundarna semantička adaptacija

1. Proširenje broja značenja
2. Proširenje polja značenja (Filipović, 1986: 169-174)

Sekundarni procesi zahvaćaju samo manji broj primjera, tako:

tal. *faccia* > hrv. *faca* ima osnovno značenje 'lice', a u hrvatskom razgovornom jeziku upotrebljava se i u značenju 'osoba, tip' (Sočanac, 2004: 212)

tal. *barba* > hrv. *barba* u talijanskom jeziku znači 'brada' te 'čovjek koji nosi bradu'; u hrvatskom se koristi u značenju 'stric, ujak, stariji čovjek', pri čemu se brada povezuje sa starošću. Posuđenica se koristi i u obraćanju pomorskom

kapetanu, zapovjedniku broda; s tim značenjem se vjerojatno povezuje značenje autoriteta. (Sočanac, 2004: 211)

Primjeri proširenja značenja mnogo su rjeđi. U njemačkom tako *Schwabe* znači ‘stanovnik pokrajine Schwaben’, dok se u hrvatskom značenjsko polje proširuje te riječ *švabo* označava Nijemca općenito i pejorativno je konotirano. (Sočanac, 2005: 12)

8. ORTOGRAFSKA RAZINA

Analiza prilagodbe posuđenica na ortografskoj razini također započinje usporedbom ortografskih sustava jezika u dodiru. Grafemi koji su u obama jezicima jednaki bez poteškoća će se integrirati u jezik primalac, dok poteškoće predstavljaju grafemi koji u jeziku primaocu ne postoje. Osobite se teškoće javljaju kada se jezici u dodiru koriste potpuno različitim grafijskim sustavima kao što je to slučaj s hrvatskim latiničnim i ruskim ćiriličnim pismom, pri čemu se ruske posuđenice moraju transliterirati i/ili transkribirati kako bi mogle funkcionirati u sustavu jezika primaoca. Ortografija posuđenica može se formirati na četiri načina, zasnovana na ortografiji i izgovoru modela, njihovoj kombinaciji i utjecaju jezika posrednika. Osnovni se oblik tako formira prema sljedećim čimbenicima:

1. izgovor modela,
2. ortografija modela,
3. kombinacija izgovora i ortografije modela,
4. utjecaj jezika posrednika.

Osnovni oblici, nastali prema izgovoru, u pravilu su prilagođeni sustavu jezika primaoca, dok oni nastali prema ortografiji zadržavaju vidljive osobine jezika

davaoca. Treći tip predstavlja kompromis između dvaju sustava, dok kod četvrtog tipa do izražaja dolazi sustav trećeg jezika koji je kao posrednik ostavio traga u osnovnom ortografskom obliku posuđenice (Sočanac, 2005: 12)

Prvom tipu pripadaju:

tal. banca > hrv. *banka*

tal. cupola > hrv. *kupola*

tal. branzino > hrv. *brancin*

tal. gnocco > hrv. *njoki*

tal. acquarello > hrv. *akvarel*

Među primjerima drugog tipa nalazimo:

tal. pianissimo > hrv. (*pianissimo*)

tal. a capella > hrv. *a capella*

tal. solfeggio > hrv. *sofeggio*

tal. crescendo > hrv. *crescendo*

Treći tip ilustriraju primjeri poput:

fr. foyer > hrv. *foaje*

rus. БОЛЬШЕВИК > hrv. *boljševik*

eng. dealer > hrv. *diler*

9. GRAĐA I METODOLOGIJA

Građa koja predstavlja polazište za analizu provedenu u okviru ovoga rada su talijanizmi u hrvatskome jeziku koji se mogu uvrstiti u semantičku sferu slatkiša i slastica. Prikupljena je metodom ekscerpacije iz sljedećeg izvora: *Rječnika talijanizama u hrvatskome standardnom jeziku* sadržanom u tiskanome izvoru, monografiji Lelije Sočanac *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri* (2004: 261-358). Prema tom se izvoru donose primjeri talijanizama koji se mogu uvrstiti u semantičku sferu slatkiša i slastica te njihovo značenje. Kod primjera za koje je etimologija potvrđena u *Etimološkom rječniku* (Matasović et al., 2016), isto se navodi te označava kraticom ER u obliku zagrada. Za svaki se od leksema koji se prema semantičkom kriteriju uvrštava u prikupljenu građu donosi i primjer njegove upotrebe u kontekstu iz nekoliko izvora, a uz svaki se od primjera isti navodi odgovarajućom kraticom: *Etimološki rječnik* (ER), *Hrvatski mrežni korpus* (hrWac), mrežni pretraživač Google (G), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (2015) (VRH). Uz primjere se leksema u upotrebi koji se navode prema mrežnome pretraživaču Google u podrubnoj bilješci donosi i informacija o mrežnoj stranici na kojoj je pojedini od njih potvrđen. Talijanizmi će se analizirati na semantičkoj razini te se prema značenjskome kriteriju podijeliti i promatrati u okviru četiriju podskupina. Prvu čine nazivi slatkiša i slastica, drugu sastojci za pripremu kolača i slastica, treću postupci u postupku pripremanja slatkiša i slastica, a četvrtu pribor koji se koristi kod pripreme slatkiša i slastica.

Značenja talijanizama u hrvatskome jeziku donose se prema Sočanac (2004: 261-358). Definicija talijanskih leksema biti će preuzeta iz talijansko-hrvatskog rječnika (Simonelli 2001), uz kraticu S, te s mrežnog izvora Treccani.it⁴, službene internetske stranice Instituta talijanske enciklopedije, uz kraticu TREC.

⁴ <https://www.treccani.it>

10. ANALIZA I RASPRAVA

U prikupljenoj je građi potvrđeno 26 talijanizama koji se mogu uvrstiti u semantičku sferu slatkiša i slastica. U nastavku se donose abecednim redom. Uz svaki se od leksema donosi i njegovo značenje, a odgovarajućom se kraticom navodi izvor iz kojeg se ono preuzima. Za svaki se od leksema donosi i primjer njegove upotrebe u kontekstu. Prilagodba hrvatskome kao jeziku primaocu razmatra se prema značajkama na primarnoj i sekundarnoj razini.

Pri preuzimanju strane riječi-modela u jezik primalac, uz adaptaciju na fonološkoj i morfološkoj razini, vrši se i adaptacija njezina značenja. Budući da se riječ preuzima da se zadovolji potreba imenovanja preuzetog predmeta ili pojma iz kulture i civilizacije zemlje jezika davaoca, ona slijedi opću tendenciju suženja značenja. Takva adaptacija naziva se primarnom. Nakon integracije posuđenice u jezik primalac te u toku njezine upotrebe u jeziku, riječ prolazi kroz proces sekundarne adaptacije, a njezino značenje može proći kroz nekoliko sekundarnih promjena. (Filipović, 1986: 65)

Primarnoj adaptaciji pripadaju *nulta semantička ekstenzija* prema kojoj nema razlike u značenju između *modela* i *replike* te *suženje značenja* koje se bazira na promjeni od više značenja na jedno ili od općeg značenja na specijalizirano. (Filipović, 1986: 65)

Primarna adaptacija javlja se vrlo često jer velika većina posuđenica prolazi kroz tu adaptaciju na semantičkoj razini. Budući da se u stadiju sekundarne adaptacije posuđenice ponašaju kao izvorne riječi jezika primaoca i u najširoj su upotrebi, s ograničenjem da se češće upotrebljavaju u govorenom jeziku nego u pisanom, da bi se ta adaptacija ilustrirala, za analizu je tih promjena potrebno primijeniti i sociolingvistički pristup. (Filipović, 1986: 66)

U sekundarnu adaptaciju ulazi *proširenje značenja*, a sve promjene iz tog perioda adaptacije nazivaju se *sekundarnim promjenama*.

Sekundarne promjene značenja posuđenice mogu se javiti i u nekoliko stadija. Primjerice, budući da je prošla kroz primarnu promjenu i suzila broj značenja od 3 na 1, engleska posuđenica *najlon* (<eng. nylon) predstavlja suženje značenja. Kasnije je prošla kroz sekundarnu adaptaciju i proširila broj svojih značenja s jednog na dva, dodavši riječi novo značenje 'plastika'.

U daljnjoj upotrebi u jeziku primaocu nastupila je druga sekundarna adaptacija u kojoj je riječ *najlon* u procesu pejorizacije dalje proširila broj svojih značenja u izrazima koji se donose u nastavku (Filipović, 1986: 66-67):

najlon plaža - 'nudistička plaža',

najlon hotel= 'hotel na zlu glasu, niske kategorije',

najlon mentalitet= 'primitivni karakter',

najlon pijaca= 'pijaca na kojoj se prodaju bezvrijedne stvari'.

Ovi primjeri pokazatelj su kako je uvođenje adaptacije i promjena na primarne i sekundarne bilo korisno za razvoj teorije jezika u kontaktu te za praktičnu analizu adaptacije na svim razinama na kojima se adaptacija analizira.

Tercijarnost je treći stupanj u pojmovnoj podjeli adaptacije koji nas dovodi do *tercijarne adaptacije*, čiji se rezultati nazivaju *tercijarne promjene*. Zbog oskudnog broja primjera ove adaptacije, zadržava se daljnji razvoj dvočlane pojmovne podjele: primarnost-sekundarnost. Isto tako, pejorizacija se dobro uklapa u sekundarnost jer je glavni uvjet za njezino javljanje identičan glavnom uvjetu sekundarnosti, a to je potpuno slobodna upotreba posuđenica u jeziku primaocu, što ga čini još jednim razlogom zbog kojeg se zadržava mogućnost podjele sekundarne adaptacije na dvama stupnjevima. (Filipović, 1986: 67)

10.1 Nazivi slatkiša i slastica

U okviru ove analize, provest će se analiza prikupljenih talijanizama na semantičkoj razini. Za definiciju talijanskog leksema koristit će se Simonellijev (2001) *Rječnik talijansko-hrvatski, hrvatsko-talijanski* i taj će se izvor označiti kraticom (S) te mrežni izvor treccani.it, što će biti označeno kraticom (TREC). Definicija hrvatskih leksema bit će preuzeta iz *Rječnika talijanizama u hrvatskom standardnom jeziku* (Sočanac, 2004). Svaki talijanizam bit će prikazan u odgovarajućem kontekstu, prema podacima prikupljenim iz Hrvatskog mrežnog korpusa koji se označava kraticom (hrWaC), kao i iz *Velikog rječnika hrvatskog standardnog jezika* (2015) koji se označava kraticom (VRH), kako bi se pružilo cjelovitu i pouzdanu sliku kako se određeni talijanizam koristi u hrvatskom jeziku.

**tal. galletta > hrv. galeta*

(S) tal. galletta – dvopek

hrv. galeta – sušena pogačica, koja se često koristila za vrijeme pomorskih putovanja; mornarski dvopek

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *dvopek i hiperbolom „devet kora“: Za nj **galeta** ima devet kora ...*⁵

(VRH) *slatke / slane **galete**; recepti za **galete***

(G) *Prije nego zarezemo u našu mirisnu pečenu **galetu**, ostavimo malo da se ohladi*⁶

⁵hrWaC.249633, slobodnadalmacija.hr

⁶<https://www.malinca.hr/blog/lijetna-galeta-od-jagoda>

**tal. cassata > hrv. kasato*

(TREC) tal. cassata – 1. Sicilijanski desert koji se sastoji od biskvita punjenog ricottom pomiješanim sa šećerom, čokoladom, likerom i aromama, prekrivenog kraljevskim tijestom i ukrašenim obojenim šećerom i kandiranim voćem. 2. Sladoled, sastavljen i prezentiran na različite načine u različitim regijama, općenito se sastoji od kore od vrhnja ili čokolade punjene mekanim Chantillyjem ili kuhanom mješavinom meringue.

hrv. kasato – vrsta sladoleda

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC)... *što ćeš staviti ovisi o tvojoj mašti - ja radim **kasato** sa sušenim voćem, amarete ...*⁷

(G) *sad će Sandrine moći napraviti **kasato** naše mame! U slast svima koji ga naprave!*

**tal. candito > hrv. kondit*

tal. candito – 1. vrsta rafiniranog šećera koji se koristi u slastičarstvu, a sastoji se od velikih prozirnih ili umjetno obojenih kristala, koji se dobivaju sporom kristalizacijom u kotlovima iz bistrih kristalnih šećernih sirupa. b. Kandirano voće: voće (marelice, kruške, kesten) ili kore voća (naranča, citron), ili čak cvijeće (ljubičice), koje se čuvaju namakanjem u vrućem šećernom sirupu dok ne postignu koncentraciju dovoljnu da se ne mijenjaju. 2. s. m. Kandirano voće ili komad voća

hrv. kondit – ušećereno voće

⁷ hrWaC.2159348,forum.hr

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja.

**tal. confezione > hrv. konfecion*

(S, TREC) tal. confezione – 1. izrada odijela, 2. konfekcija, 3. po uzoru na fr. poslastica

hrv. konfecion – poslastica

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja polja značenja.

**tal. mandorlato > hrv. mandolat*

(S) tal. mandorlato – slatkiš od badema, nugat

hrv. mandolat – slatkiš od badema

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo nulte promjene značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *trgovinama odnedavno možete pronaći Sperlari **mandolat**, poslasticu koja se u Dalmaciji i Italiji ...*⁸

(VRH) *recept za **mandolat**; staviti na stol kavu i **mandolat***

(G) *S vremenom je postajao sve omiljeniji sastojak božićne trpeze, te je tako priprema **mandolata** postala sastavni dio predblagdanskih i blagdanskih gastronomskih običaja*⁹

**tal. marzapane > hrv. marcapan*

(S) tal. marzapane – marcipan, slatkiš od badema

⁸ hrWaC.2878487,nacional.hr

⁹ <https://zena.net.hr/lifestyle/gastro/bozicni-kolaci-mandolat-570197e0-35c1-11eb-b51e-0242ac130029>

hrv. marcapan – marcipan, slatkiš od badema

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja

(ER) Leksem je potvrđen u *Etimološkom rječniku* (Matasović et al., 2016: 591) gdje se navodi sljedeće: dijalekti i potvrde - marcipan (RKKJ), marcepan (Belostenec), marcapan, marcopan (Habdelić).

Posuđeno preko njem. Marzipan iz tal. marzapane (oblik *marcapan* (16.st., Dubrovnik) izravno je iz talijanskog); prvotno je značenje 'kutijica određene zapremnine (1/10 modija), a daljnje podrijetlo nije sigurno. Možda posuđeno iz arap. Marṭabān 'vrsta porculanske vaze' nazvane po indijskom mjestu *Martaban* iz kojeg se uvozila. Promjena značenja talijanske riječi bila bi od 'kutijica u koju se pakira marcipan' u 'ono što je u njoj zapakirano'.

Lit.: Skok II: 376; Snog 380; EWD 1068; DEI 2379, 2393

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (G) *M. Držić ju spominje u Dundu Maroju, što vjerojatno nije slučajno, s obzirom na mjesto prikazivanja komedije (Vijećnica) i vrstu gledatelja (plemići), koji su znali ne samo o kakvoj je poslastici riječ nego i o njezinu statusu u prehranbenim navikama Dubrovčana. Naime, marcapan simbolizira Marovu rastrošnost, bahatost i hedonizam.*¹⁰

*tal. *mostarda* > hrv. *muštarda*

(TREC) tal. *mostarda* – 1. gorušica, 2. umak od brašna gorušice (crni, žuti ili bijeli), otopljen u moštu ili octu i različito aromatiziran. 3. Pokrenuti koga u ljutnji. 4. pola kandiranog voća umočeno u sirup od gorušice i aromatizirano 5. U funkciji pripisivanja, iperit, druga denominacija (za prijevod engleskog iperita) iperitnih para (također poznat kao m. sulphurea), otrovnih, mjehurastih, s mirisom sličnim mirisu iperita, naširoko korišten u svjetskom ratu i sporadično

¹⁰ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/marcapan/>

čak i nakon kao agresivne kemikalije. 6. U farmakologiji, generički naziv za alkilirajuće tvari koje imaju osnovnu strukturu iperita i koje su dobile značajnu važnost u kemoterapiji protiv raka. 7. Na Siciliji slastica od kuhanog mošta, zgusnutog brašnom, začinjenog i aromatiziranog na razne načine.

hrv. muštarda – vrsta umaka

(VRH) muštarda – vrsta senfa, poznata kao samoborska muštarda spravljena od tučene gorušice

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja i polja značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC)... *dodajte u posudu vrhnje i ostatak **muštarde**. Zagrijte i pustite da zavrije ...*¹¹

(VRH) *Bermet i **muštarda** samoborski su specijalitet.*

(G) *No, moju pozornost privukla je četvrta grupa začina: začini u obliku umaka. Među njih ubraja **muštardu***¹²

**tal panetto > hrv. panet*

(TREC) tal. panetto –1. a. Kruh male veličine. b. Vrsta pakiranja nekih tvari u malim, pravilnim i kompaktnim oblicima. 2. U kazališnom žargonu šala, pljesak na pozornici, a također i šala kojom ga glumac nastoji dobiti.

hrv. panet – vrsta kolača

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja.

¹¹ hrWaC.494556,cromaris.hr

¹² <https://izpera.com/2021/10/01/mustarda/>

10.2 Sastojci za pripremu slatkiša i slastica

**tal. agrumo > hrv. agrumi*

(S) tal. agrumo – limun i naranča

hrv. agrumi – skupno ime za limune, naranče, mandarine, grejp

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC)... *Glavni izvori vitamina C su grejp i drugi **agrumi**, paprika, brokula te kiseli kupus ...*¹³

(VRH) *Naranča je **agrums** bogat vitaminom C.; uzgoj / kultura **agruma***

(G) *Rijetko je koja biljka u zatvorenom prostoru korisna čovjeku poput **agruma**, čiji plodovi bogati vitaminom C zasluženo imaju svoje mjesto u kućnoj ljekarni.*¹⁴

(ER) Leksem je potvrđen u *Etimološkom rječniku* (Matasović et al., 2016: 6) gdje se navodi sljedeće: posuđeno iz tal. agrume < vlat. *acrūmen, što je izvedeno od lat. acer 'oštar, rezak' < ie. *h₂ek'ro-, v. **akro-**, **oštar**. Lit. Snój 5; REW 115.

**tal. amarena > hrv. amarena*

(TREC) tal. amarena – 1. crna višnja, 2. piće od višnjina soka

hrv. amarena – piće od višnjina soka

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC)... *brenda dalmatinska višnja maraška niti sirupa **amarena** i maraschina kojima se ponosi Maraska ...*¹⁵

¹³ hrWaC.112729,net.hr

¹⁴ <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/d-d-vrt/i-vi-moze-uzgojiti-citruse-u-svome-domu-ovo-je-sve-sto-trebate-znati-za-uspjesan-pocetak-15051885>

¹⁵ hrWaC.685615,zadarskilist.hr

(G) ...Hrvatski, o "bio je sada već nadaleko poznat sok **Amarena** zadarske Maraske. ...¹⁶

*tal. *arancino* > hrv. *arančini*

(TREC) tal. *arancino* – 1. Komercijalni naziv nezrelog ploda slatke naranče otpalog s biljke; suše se na suncu, a ponekad se koriste za pripremu pića, tonika i konzervi. 2. Specijalitet sicilijanske kuhinje koji se sastoji od neke vrste narančaste riže *suppli* u kojoj riža ostaje bijela, a umak (pileća iznutrica i umak) je koncentriran u sredini. 3. U središnjoj Italiji, ime zlatovrbljevke, ptice koja pripada redu vrapčica.

hrv. *arancini* – male, osušene i ušećerene kore naranče

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja polja značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC)... *Maraschino, sok od višnje, svježi limunov sok, **arančini** te puno leda. Uglavnom sastojci koji se mogu ...*¹⁷

(G) *Nije jednostavno ali se isplati. **Arančini** su ispali odlični, jako aromatični, bez gorčine*¹⁸

*tal. *cornetto* > hrv. *kornet*

¹⁶ <https://www.kontekst.io/hrvatski/amarena>

¹⁷ hrWaC.615648,sretanput.hr

¹⁸ <https://www.coolinarika.com/recept/domaci-arancini-59ffbf0e-6a27-11eb-87be-0242c0a8a032>

(TREC) tal. cornetto –. (gastron.) a. hljeb ili slatki kruh, u obliku polumjeseca ≈ kroasan. || Brioš. B. kornet, sladoled. 2. (anat.) tvorba kostiju nosnih šupljina ≈ turbinat.

hrv. kornet – tuljak, roščić ≈ *za sladoled*

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *Opustite se uz neodoljivi užitak sladolednog **korneta** i nagradite svoja nepca slatkom čarolijom ...*¹⁹

(VRH) *slatki / obični **kornet***

(G) ***Kornet** je odličan, ostalo užas, a ja sam prilični fan (nekih) ledo sladoleda*²⁰

**tal. zucchero > hrv. cukar*

(S) tal. zucchero – 1. šećer, 2. šećerna trska

hrv. cukar – šećer

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC)... *Keksiće od badema, Mendule u **cukaru** (Bademi u šećeru), Savijaču od smokava i badema ...*²¹

(G) *Gorak po pelim, sladak ko **cukar**.*²²

**tal. espresso > hrv. espresso*

¹⁹ hrWaC.52495,agrokor.hr

²⁰ <https://www.forum.hr/showthread.php?p=92065493>

²¹ hrWaC.3842,gastronaut.hr

²² <https://hrt prikazuje.hrt.hr/hrt-preporucuje/biljeske-o-jeziku-gorak-po-pelim-sladak-ko-cukar-imotski-govor-7745072>

(TREC) tal. espresso – 1. izraziti, izgovoriti, manifestirati verbalno, 2. Vlak, ekspres, u prošlosti, vlak koji se koristio za duga, uglavnom međunarodna putovanja, 3. kratka kava pripremljena posebno za kupca koji ju je naručio, s posebnim aparatima raznih vrsta

hrv. espresso – vrsta kave

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *instant kava sadrži 0,725 grama vlakana, **espresso** kava 0,65 grama, filter kava 0,47 grama vlakana ...*²³

(G) *Za sve koji su mislili da postoji bitna razlika; **espresso** i kava nisu dvije različite stvari. **Espresso** je samo vrsta kave.*²⁴

**tal. mandarino > hrv. mandarina*

(S) tal. mandarino – voćka

hrv. mandarina – voćka, vrsta citrusa; plod te voćke

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja, što je očekivano za naziv posebne vrste voća.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *a pojavljuje se svugdje gdje se uzgajaju **mandarine**, limuni i naranče ...*²⁵

(VRH) *branje mandarina; oguliti / pojesti mandarinu*

(G) ***Mandarina** je dobar izvor kalija, koji snižava krvni tlak, uravnotežuje ritam srca i čuva zdravlje kardiovaskularnog sustava.*²⁶

²³ hrWaC.84117,uppt.hr

²⁴ <https://www.vecernji.hr/lifestyle/saznajite-koja-je-razlika-izme-u-espressa-i-kave-1346106>

²⁵ hrWaC.1309,proeco.hr

²⁶ <https://punkufer.dnevnik.hr/clanak/5-razloga-zasto-trebate-cesce-jesti-mandarine---413333.html>

**tal. marasca > hrv. maraska*

(S) tal. marasca – vrsta višnje

hrv. maraska – vrsta višnje

Semantička razina – primarna razina adaptacije, nulta promjena značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC)... *Kod nas su zabilježene jače štete na višnji **maraski** u nasadima kod Zadra ...*²⁷

(G) *Znajući kakvo blago se krije u plodu višnje **maraske** s posebnom pažnjom brinemo o vlastitoj plantaži površine 200 hektara.*²⁸

**tal. maraschino > hrv. maraskin*

(S) tal. maraschino – liker od višnje maraske

hrv. maraskin – liker od višnje

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *i u potpunosti se posvećuje proizvodnji **maraskina**, a nešto kasnije i 17 različitih vrsta likera ...*²⁹

(VRH) *bočica **maraskina**; nazdraviti **maraskinom***

(G) *Pomijesati bademe i secer i zamjesiti sa **maraskin** likerom.*³⁰

**tal. rosolio > hrv. rozolin*

²⁷ hrWaC.11506,pinova.hr

²⁸ <https://maraska.hr/amarena/>

²⁹ hrWaC.3584794,zadarskilist.hr

³⁰ <https://www.coolinarika.com/recept/maraskin-stangle-4e809652-63cf-11eb-b730-0242ac12004d>

(TREC) tal. rosolio – Generički naziv za likere s manje jakim udjelom alkohola, slatkog okusa i aromatizirani raznim sastojcima, 2. rosolio čokolada.

hrv. rozolin – vrsta likera s malim postotkom alkohola

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *recept (kako se pravi stari dubrovački liker **Rozolin**) kojeg je Tereza zapisala u svojoj knjizi. ...*³¹

(G) **Rozulin** (rozolin, rozolinu, liker od ruže) ili obožavaš ili mrziš – sredina je rijetka.³²

10.3 Postupci u pripremi slatkiša i slastica

*tal. battere > hrv. batit

(S) tal. battere – udarati, tući

hrv. batit – udarati, tući

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *Preliti sve mlakim mlijekom i kuhačom **batit'** tijesto dok ne postane glatko i ne počne se ...*³³

(G) ... *nečija asistencija. Preliti sve mlakim mlijekom i kuhačom **batit'** tijesto dok ne postane glatko i ne počne se odvajati od ...*³⁴

(ER) *Etimološki rječnik* (Matasović et al., 2016: 46) donosi potvrdu za imenicu *bat* koja se s glagolom može dovesti u vezu na značenjskoj i tvorbenoj

³¹ hrWaC.293108,skole.hr

³² <https://www.damijenestoslavko.com/slatko/rozulin-likera-od-ruze/>

³³ hrWaC.598520,tportal.hr

³⁴ <https://www.kontekst.io/hrvatski/batit>

razini, te se uza nju navodi sljedeće: dijalekti i potvrde - bät (Brač, Vrgada, Senj) bät (Varaždin), bat (RKKJ)

TVORBA batic (17. st.) Postalo od psl. *batъ (sln. bät, rus. бам, polj. *bat* 'bič'), što je imenica izvedena od glagola *batati 'udarati' (rus. dij. бамамб, бомамб). Slavenski korijen *bat- 'udarati' i velš. *bathu* 'kovati novac', u oba slučaja s ekspresivnim udvajanjem suglasnika *-tt-. Svi bi navedeni primjeri mogli potjecati od ie. korijena *b^heh₂- 'udarati', ali ta rekonstrukcija nije sigurna (velška bi riječ mogla biti posuđenica iz lat.).

Lit.: Skok I: 120; Gluhak 126f.; SP I: 195f.; ESSJa I: 167f.; Snoj 33; Bezljaj I: 13; Vasmer I: 61f.; ERSJ II: 231 f.

**tal. friggere > hrv. frigati*

(S) tal. friggere – pržiti

hrv. frigati – pržiti

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *uvaljajte u brašno, pa u jaja i na kraju u prezlu. **Frigajte** kockice u vreloom ulju. ...*³⁵

(VRH) *frigati_srdede na ulju*

(G) *Mrzite **frigati** lignje kod kuće jer sve živo isprskate, a još vam i ispadnu tvrde?*³⁶

³⁵ hrWaC.607118,index.hr

³⁶ <https://slobodnadalmacija.hr/mozaik/hrana/mrzite-frigati-lignje-kod-kuce-jer-sve-zivo-isprskate-a-jos-vam-i-ispadnu-tvrde-otkrivamo-trikove-s-kojima-ce-vam-ispasti-savrsene-evo-sto-su-najcesce-greske-1188426>

10.4 Pribor koji se koristi kod pripreme slatkiša i slastica

**tal. bacile > hrv. bacio*

(TREC) tal. bacile –1. Zdjela 2. Velika i duboka metalna ploča, u prošlosti namijenjena raznim namjenama, ali spec. različitih oblika prema posebnim namjenama za koje se koristio (kao što je brijački umivaonik), ponekad je bio dragocjen zbog materijala i umjetničke vrijednosti izrade, osobito umivaonici za liturgijsku uporabu 3. Pladanj koji se, korišten prilikom dobrotvornih priredbi s besplatnim ulazom, ponekad postavlja uz ulaz u kazalište kako bi publika na njega mogla stavljati svoje darove. 4. U arhitekturi, ehinus dorskog kapitela i tipova izvedenih iz njega.

hrv. bacio – zdjela, lavor

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja

**tal. barile > hrv. baril*

(TREC) tal. baril – 1. Drvena posuda, od motki spojenih krugovima, u koju se stavlja vino ili drugo: pune, tovare, prevoze bačve; b. vrlo debela i okrugla osoba; B. zapaljena bačva s eksplozivom i zapaljivim materijalom koja je s vrha zidina bačena na opsjedatelje. 2. a. Količina tekućine sadržana u bačvi: jedna b. od ulja, od vina. b. Stara mjera kapaciteta, spec. koristio se za vino i ulje, koji su imali vrlo različite vrijednosti prema zemljama i vremenima; trenutno se u trgovini vinom bačve od pola hektolitara nazivaju bačve. c. Mjera za volumen, koja odgovara engleskom barelu (vidi unos). 3. U mornarici, promatračko gnijezdo vrana na nekim starim brodovima, koje je bilo u obliku bačve. 4. firentinski srebrni novac od 12 solda i 6 denara;

hrv. barile – stara talijanska mjera za vino, ulje, brašno itd..

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *funte* (njem. naziv *libre*), i *mletačka barilla* (**baril**). U Istri su postojale i dr. mjere: *centiner* ...³⁷

(VRH) *mletački baril* 64 litre

(G) Najčešće spominjana mjera je *barilo* (**baril**), koji na cijelom otoku iznosi 60 litara.³⁸

*tal. *boccale* > hrv. *bokal*

(S) tal. *boccale* – vrč, krčag

hrv. *bokal* – pehar, vrč; količina koja stane u vrč

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *mogao ublažiti rukama u kojima su se nalazili bokali* čaja i vode ...³⁹

(G) *Nikola, dodaj mi bokal* vode, reče Milena.⁴⁰

*tal. *boccia* > hrv. *buča*

(S) tal. *boccia* – 1. boca, 2. pupoljak

hrv. *buča* – staklena boca za vino ili vodu

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja polja i broja značenja.

³⁷ hrWaC.314060,istrapedia.hr

³⁸ <https://hrcak.srce.hr/file/139463>

³⁹ hrWaC.42544,morsko-prase.hr

⁴⁰ <https://www.kontekst.io/hrvatski/bokal>

**tal. botta* > *hrv. bota*

(S) *tal. botta* – 1. posuda, 2. žaba krastača, 3. udarac

hrv. bota – posuda za tekućinu

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do suženja broja značenja.

**tal. chiacchera* > *hrv. kikara*

(S) *tal. chiacchera* – šalica

hrv. kikara – šalica

U prilagodbi je na semantičkoj razini došlo do nulte promjene značenja.

Primjer korištenja leksema u kontekstu: (hrWaC) ... *evo upravo sam skontao da pijem kavu iz **kikare** na kojoj piše " Tiger "*⁴¹

(G) *Konavle, a uskoro i šire dubrovačko područje pit će kavu i čaj iz posebnih **kikara**.*⁴²

⁴¹ hrWaC.2192798,forum.hr

⁴² <https://dubrovacki.slobodnadalmacija.hr/dubrovnik/zupanija/konavle/kristina-kojan-goluza-nekima-je-kikara-samo-kikara-meni-je-uvod-u-rituale-prica-masta-i-najdrazi-trenutak-dana-1026088>

11. ZAKLJUČAK

Talijanizmi su zastupljeni u hrvatskom jeziku na standardnoj i na supstandardnoj razini. Kroz analizu talijanizama u hrvatskom standardnom jeziku ekscerpiranih iz leksikografskoga izvora korištenoga za potrebe provedenoga istraživanja, razmotrilo se njihovo značenje i etimologija. Talijanizmi koji se mogu uvrstiti u semantičku sferu slatkiša i slastica prema semantičkom su kriteriju podijeljeni u četiri skupine; prema nazivima slatkiša i slastica, sastojcima u pripremi, postupcima u pripremi slatkiša i slastica te prema priboru koji se koristi kod pripreme. Takva kategorizacija omogućuje bolje razumijevanje načina na koji se talijanski izrazi integriraju u hrvatski jezični kontekst.

Iz ovoga istraživanja proizlazi da su talijanizmi najzastupljeniji među skupinom leksema koji svojim značenjem pripadaju sastojcima za pripremu slatkiša i slastica (10) te potom u nazivima slatkiša i slastica (8), dok je najmanji broj primjera potvrđen među glagolima u postupka pripreme slatkiša i slastica (2). Ovo potvrđuje ishodišnu pretpostavku o značajnom utjecaju talijanskog jezika na semantičku sferu slatkiša i slastica, a isto tako ukazuje na kompleksnost dinamike jezičnih kontakata.

Ovim se radom želi pružiti doprinos istraživanju utjecaja talijanskog jezika na hrvatski jezik, a istraživanje provedeno u njegovu okviru može biti poticajem za daljnja istraživanja na području kontaktne lingvistike i jezičnih dodira općenito. Učenje o procesima jezičnih promjena i adaptacija pomaže u boljem razumijevanju evolucije jezika kao živog entiteta koji se kontinuirano razvija pod utjecajem različitih faktora, uključujući kulturnu razmjenu i globalizaciju.

LITERATURA

1. Anić Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2009.
2. Babić, Stjepan (1990): *Hratska jezikoslovna čitanka*, Zagreb: Globus, 322. str
3. Betz, Werner (1949): *Deutsch und Lateinisch*. Die Lehnbildungen der ahd. Benediktinerregel, Bonn: Bouvier, 227. str
4. Cartensen, Broder (1979): „Evidente und latente Einflüsse des Englischen auf das Deutsche“ *Fremdwort – Diskussion*, Wilhelm Fink Verlag, München, 90-94.
5. Wells, Christopher J. (1985): *German: a linguistic history to 1945*. Oxford: Clarendon Press, 591. str
6. Deroy, Louis (1956): *L' emprunt linguistique*. Paris: Société d'Édition „Les Belles Letres“, 466. str
7. Filipović Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu, Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*, Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1986
8. Frančić Anđela, Hudeček Lana, Mihaljević Milica, *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*, Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 2005.
9. Haugen, Einar (1972): „The Analysis of Linguistic Borrowing“. (1950). *The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen* / selected and introduced by Anwar S. Dil. Stanford: Stanford University Press, 79-110.
10. Matasović Ranko, Pronk Tijmen, Ivšić Dubravka, Brozović Rončević Dunja, *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, 1. svezak A-Nj*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016-2021.

11. Matasović Ranko, Pronk Tijmen, Ivšić Dubravka, Brozović Rončević Dunja, *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, 2. svezak O-Ž*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016-2021.
12. Muhvić-Dimanovski, Vesna (1992): „Prevedenice – jedan oblik neologizama“. Zagreb: *Rad HAZU*, 446, 93-205
13. Muljačić, Žarko (1968): „Tipologija jezičnog kalka“. *Radovi. Razdio filoloških znanosti*, Zadar, VII., 5-6
14. Rammelmeyerm Matthias (1975): *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 319. str
15. Schumann, Karl (1965): *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen*. Osteuropa-Institut Berlin. Slavische Veröffentlichungen 16, Berlin
16. Sočanac Lelija i dr., *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima, prilagodba posuđenica*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005.
17. Sočanac Lelija, *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2004.
18. Turk Marija, *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi, prilog lingvistici jezičnih dodira*, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zagreb, 2013.
19. Simonelli Mario, *Rječnik talijansko-hrvatski, hrvatsko-talijanski s talijanskom gramatikom*, Knjigotisak d.o.o., Split, 2001.
20. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2015.
21. Vienreck, Wolfgang (1986): „English in prewar and FRG German“. *English in Contact With Other Languages*. eds. W. Vienreck – D. Bald, Budapest: Akadémiai Kiadó, 107-128.
22. Weinreich, Uriel (1963) *Languages in contact*. The Hague: Mount Co, pret. 1984., 143. str

Izvori

1. Bezić, Maja. 2016. *Semantička adaptacija talijanizama u splitskom govoru*. FLUMINENSIA, god. 28 (2016), br. 2, str. 39-51. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/256827>, datum posjete [6. rujna 2023.]
2. Macan, Željka. 2022. „Semantic fields of neology of our times“. *Širinom filološke misli. Zbornik u čast Diani Stolac*. Morić Mohorovičić, Borana; Vlastelić, Anastazija (ur.). Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, str. 411–424.
3. Velić, Luka. 2019. *Udio talijanizama i turcizama u Kninskome govoru*. *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/349078>, datum posjete [6. rujna 2023.]
4. Službena internetska stranica Instituta talijanske enciklopedije <https://www.treccani.it> datum posjete [6. rujna 2023.]
5. Hrvatski mrežni korpus, <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/> datum posjete [6. rujna 2023.]

